

Les virtuts com a força per estimar

Juan J. Pérez-Soba

Professor ordinari de Pastoral Familiar.

Pontifici Institut Teològic Joan Pau II per a les ciències del matrimoni i la família (Roma)

“Aprendre a estimar” és una afirmació que encara sona estranya.

Per a molta gent l'amor és, sobretot, expressió d'una espontaneïtat que no té a veure amb un procés d'aprenentatge. Heus aquí perquè es comprèn com un dinamisme molt diferent del de les virtuts, ple d'esforç i de docilitat amb l'altre. La tradició cristiana, en sintonia amb la doctrina de les virtuts, especialment de tipus aristotèlic, ha reconegut en la caritat una virtut, i en les virtuts la raó més profunda de la força de l'amor.

Foto: Il ragazzo/ Cathopic

Com es relaciona l'amor amb les virtuts?

“L'amor és fort com la mort” (Ct 8,6). És l'afirmació sobre l'amor més impressionant de l'Antic Testament que sintetitza la dramàtica interna de la història dels dos amants que és la trama d'aquest llibre singular. Precisament en un context de poligàmia, en què l'amor es veu envoltat de mil comparacions que el fragmenten, apareix aquest descobriment singular. Només es pot comprendre com la revelació d'una fortalesa única amagada en el seu misteri.

ENTEDRE BÉ QUÈ SÓN LES VIRTUTS

Podem establir el paral·lelisme amb l'himne de la caritat de 1a Corintis que té com a eix una revelació que és tan difícil de dir a l'home: "L'amor no passarà mai" (1 Cor 13,8). Novament, el context és d'una *revelació*, del descobriment d'una força que l'home desitja, que sembla que se li escapa de les mans; però que li mostra una integritat humana que respon a la veritat més pròpia de l'amor. Aquí l'amor es posa en relació amb les diverses virtuts humanes, per acabar amb la trilogia de la fe, l'esperança i la caritat, on aquesta darrera té una primacia en l'obrar humà. D'aquí prové el reconeixement de la caritat com a forma de les virtuts, amb l'eminència deguda a la unió amb Déu que realitza.¹

L'altra font és el mandat de l'amor. L'amor no justifica res, sinó que és per al bé. L'amor apareix com a síntesi de tots els manaments (cfr. *Mt* 22,34-40; *Mc* 12,28-31; *Lc* 10,25-38), i també com a "mandat nou" en Crist (cfr. *Jn* 13,34-35; 15,12-15; 1 *Jn* 3,27; 4,7.11-12.21 2 *Jn* 5). La pregunta és si es pot

La força de l'amor no la domina l'home, pertany a la font de l'amor que el precedeix i amb la qual es pot comunicar. Però el seu poder tan gran no és aliè a la resposta humana.

"manar" l'amor, ja que sembla una cosa que l'home no pot produir en si mateix. La resposta és que només Déu ho pot manar, "ja que Déu ens ha estimat primer" (1 *Jn* 4,19), "i continua estimant-nos primer; per això, nosaltres podem correspondre també amb l'amor. Déu no ens

imposa un sentiment que no puguem suscitar en nosaltres mateixos. Ell ens estima i ens fa veure i experimentar el seu amor, d'aquest «abans» de Déu pot néixer també en nosaltres l'amor com a resposta".²

La força de l'amor no la domina l'home, pertany a la font de l'amor que el precedeix i amb la qual es pot comunicar. Però el seu poder tan gran no és aliè a la resposta humana. La correlació evangèlica entre l'amor i el manament assenyalava que l'amor sigui "per al bé": "Qui estima, no fa cap mal als altres. Estimar és la plenitud de la Llei." (*Rom* 13,10). Aquesta afirmació de Sant Pau introdueix a la lluita cristiana amb "l'armadura de la llum" (*Rom* 13,12), que la tradició comprèn com les virtuts.³ La "veritat del bé" és pròpia de l'amor, en relació amb l'estimat i en una reciprocitat amb ell que li dona una nova dimensió.⁴ És el que hem de veure amb cura.

L'ambigüitat de l'experiència moral humana: grandesa i debilitat

És impossible accedir a la nostra experiència interior de l'ordre del cor sense veure-hi una ruptura que l'envaeix. El mateix *Càntic dels càntics* proposa la victòria de l'amor enmig de moltes amenaces. Mai no és res que succeeixi espontàniament, sinó per una resposta humana que experimenta una victòria sobre els obstacles que assetgen l'amor fins que poden matar-lo.

És l'únic lloc del llibre on l'hagiògraf parla de Déu. Li és impossible referir-se a aquesta força inusitada sense referir-se a la manera divina de ser actuada: “les seves flames són flames abrandades, una flama divina” (Ct 8,6). La força del seu argument rau a reconèixer com Déu s'ha revelat com a amant del seu poble, amb una fidelitat que supera totes les objeccions possibles. Déu revela l'amor narrativament, en relació amb l'Aliança que ha establert d'una manera interpersonal; però sempre adreçada al bé com a realització de la plenitud humana. Així ho explica el Papa Benet a *Deus caritas est*: “al mateix temps es descriu la relació de fidelitat entre Israel i el seu Déu. La història d'amor de Déu amb Israel consisteix, en el fons, que Ell li dona la Torà, és a dir, obre els ulls d'Israel sobre la veritable naturalesa de l'home i li indica el camí de l'humanisme veritable”.⁵ No hi ha amor humà sense referència a un bé concret que es realitza en la seva acció.

Però és un bé difícil, amenaçat per obstacles de fora i la debilitat interior. L'atracció al bé i a l'excel·lència a la qual dirigeix pot semblar una amenaça a la fragilitat de la nostra condició. Apuntar a un bé massa alt podria provocar una profunda frustració per la impossibilitat d'arribar al desig. Només una anàlisi profunda del fonament de la veritat del desig en la força de l'amor pot respondre de manera adequada a aquesta condició humana.⁶

Aquesta relació, al mateix temps íntima i transcendent, conforma el cor de l'home. És la via de la interioritat que expressa sant Agustí com un camí d'amor: “No vagis fora, torna a tu mateix. En l'home interior hi habita la veritat i, si veus que la teva naturalesa és mutable, transcendeix-te tu mateix.”⁷ És el centre de la realització de l'home en una plenitud que s'ha de comprendre com una crida a l'amor: “L'home no pot viure sense amor. Ell roman per a si mateix com un ésser incomprensible, la seva vida és privada de sentit si no se li revela l'amor, si no es troba amb l'amor, si no l'experimenta i el fa propi, si no en participa vivament.”⁸ La relació amb l'amor originari sosté aquesta crida que defineix l'home amb referència al sentit ple de la seva vida.⁹

La virtut i la veritat del bé

Fins i tot dins de la revelació d'aquesta font d'amor, la referència a la llei i els manaments exigeix la necessitat d'una educació moral per poder actuar-la. La raó d'això és que “aquesta és la força de l'amor que transforma l'amant en l'amat”.¹⁰ És la força que caracteritza la saviesa on l'hagiògraf proposa un amor eròtic, de recerca i fascinació (cfr. *Prov* 4,6; *Sab* 8,2), per part del creient cap a aquesta plenitud a la qual Déu el crida. Aquest és el context en què apareix la cita principal sobre les virtuts a l'Antic Testament: “Ensenya la templança, la prudència, la justícia, la fortalesa. No hi ha res més útil en la vida dels homes.” (*Sab* 8,7). Aquesta ensenyança ens permet creure en una grandesa que veiem en models morals que ens atreuen.

ENTEDRE BÉ QUÈ SÓN LES VIRTUTS

Aquesta impressió de grandesa inspira la primera doctrina sobre la virtut a Grècia que neix de l'admiració per l'heroi, capaç de superar els límits que ens cohibeixen, en un triomf que té una repercussió social bona.¹¹ Incloïa sempre un àmbit educatiu amb referència a una comunitat definit per la veritat del bé comú que comparteix.

És d'aquí d'on procedeix la formulació d'un ideal de vida com una certa plenitud assolida, amb un vessant també social i polític. És el sentit precís de felicitat del pensament clàssic (*eudaimonía*), que no es refereix a un estat subjectiu de satisfacció, és una vida plena que dirigeix l'acció del subjecte. És una veritat que conforma la intencionalitat de tots els actes que sempre miren a aquesta vida plena.

El terme virtut va passar posteriorment a referir-se a una activitat i coneixement moral que depèn de les disposicions del subjecte. Per això hi ha la necessitat d'hàbits diversos que enforteixin l'home en el sentit que el preparen internament per a la realització del bé. Es tracta d'un fi que conté una excel·lència amb la qual l'home s'identifica i a la qual es dirigeix.

És el bé de l'acció que implica del subjecte el que permet que *es faci virtuosos*. Es tracta d'un bé intern de l'acció, el creixement de "ser més" persona, que s'enforteix en la realització del bé. Això és impossible de comprendre sense considerar la dinàmica interna dels afectes que mouen l'acció. Aquest bé que actuem no es mesura per la referència externa a un mandat, sinó que una cosa es mana amb justícia per contenir un bé que realitza la persona en el seu obrar. Per això els afectes, i en primer lloc l'amor, són part d'aquest contingut de bé. Aristòtil, conscient d'això, defineix la virtut com "la disposició d'allò

La primera doctrina sobre la virtut a Grècia neix de l'admiració per l'heroi, capaç de superar els límits que ens cohibeixen, en un triomf que té una repercussió social bona.

perfecte a allò òptim".¹² El filòsof, per aquesta intuïció, arriba a definir la veritat pràctica posant l'afecte en posició substantiva, quan diu que una acció és bona "per conformitat amb l'apetit recte".¹³ Així, entén la virtut com la força integrativa de l'afecte

dirigit al seu fi per la raó. La descriu com un domini polític, no despòtic. És a dir, tenint en compte el fi que conté l'afecte, per unir-lo al fi de la virtut que li concedeix una visió més elevada. No existeix la virtut humana sense la participació dels afectes com a motors de l'obrar humà.

El voluntarisme, al contrari, consisteix a oblidar tota referència als afectes amb la mateixa atracció al bé, per reduir la bondat a l'obediència a la llei. Es tracta de la comprensió *estoica de la llei*: un acte seria bo per ser segons la llei. La voluntarietat es defineix per la llei i no per l'excel·lència del bé al qual la llei apunta. Així es configura un legalisme, perquè posa com a fi de l'acció el compliment legal i no la felicitat d'una vida plena.

No existeix la virtut humana sense la participació dels afectes com a motors de l'obrar humana.
Foto: Fizkes/ Shutterstock.

La imatge bíblica de la llei, essencial en la revelació, és ser un *camí*, no la finalitat dels actes. “Es veu aleshores que la moral és molt més que un codi de comportaments i actituds. Es presenta com un «camí» (*derek*) revelat, regalat: leitmotiv ben desenvolupat en el Deuteronomi, en els profetes, en la literatura sapiencial i en els salms pedagògics.”¹⁴ El fi és l’Aliança amb Déu; la llei, la manera de no actuar-hi en contra.

La separació estoica entre la virtut i l’afecte va conduir en la primera comunitat cristiana al pelagianisme de no saber el paper de la gràcia com a motora de l’acció cristiana, cosa molt diferent de ser una complaença exterior. L’ètica “moderna”, nascuda en el segle XVII, va coincidir amb una revitalització de la posició estoica.¹⁵ Es va produir en aquesta època la reducció pràctica de les virtuts, sobretot en l’àmbit educatiu, a una de sola: *l’obediència a la raó imperativa*. Aquest reduccionisme va tenir una conseqüència teològica: la disputa *De auxiliis* incapaç de comprendre la relació existent entre gràcia i llibertat, per una visió estàtica de la primera i racionalista de la segona.

El dinamisme que engendra l’amor ofereix la raó interna de l’obrar humà mitjançant una unió personal creixent en la comunicació del bé: “ja que quan, per la similitud o la conveniència entre l’amant i l’amat, l’afecte de l’amant es troba d’alguna manera unit a l’amat, l’apetit tendeix a la perfecció de la unió, per tal que la unió que s’ha incoat en l’afecte es completi en l’acte”.¹⁶

ENTEDRE BÉ QUÈ SÓN LES VIRTUTS

La virtut requereix el suport del primer motor de l'amor personal que tendeix a una unió creixent, en la formació d'una comunitat de persones. Així ho reconeix l'encíclica *Veritatis splendor* des de la dinàmica de la llibertat: "La llibertat, doncs, té les arrels en la veritat de l'home i tendeix a la comunitat."¹⁷ És per això que podem afirmar que la virtut "depèn d'alguna manera de l'amor, per tal com depèn de la voluntat, el primer afecte del qual és l'amor".¹⁸

L'amor que ens mou des del començament engendra un dinamisme que, per arribar a actuar-se completament, demana l'exercici de la virtut que sap dirigir l'afecte en la fortalesa del bé. Aquí es forma una disposició estable en la rectitud de la intenció per una raó de bé que es reconeix i demana una resposta. Això requereix la *integració afectiva*, és a dir, conformar un vincle afectiu que doni raó de les emocions i els sentiments que assoleixen el seu fi. "La integració suposa una pluralitat de parts (parts «integrals»): en això la unitat pròpia que deriva de la integració no és una unitat simple. Les parts estan relacionades entre si segons una relació de subordinació, fundada en un ordre objectiu jeràrquic. La subordinació de la part inferior no en destrueix el dinamisme, sinó que, al contrari, l'exalta, i el fa ser d'una manera superior."¹⁹

Realitzar el bé excel·lent crea aquest cercle virtuós que connaturalitza l'agent amb el bé, i s'hi identifica. Aquest és el punt que reforça l'educació en una maduresa afectiva que forma en l'autodomini i permet el do de si mateix.

La força en la debilitat

Però parlar d'amor com a afecte inclou una nova dimensió: una profunda *vulnerabilitat*. En la mesura que l'afecte és en si mateix un tipus d'unió intencional, es funda en la presència de l'altre en mi. Per això, l'amat pot afectar-me en les coses íntimes i apareix la possibilitat d'un mal, sí; però sobretot d'un bé que em crida íntimament a respondre a la presència de l'altre. No es pot pretendre estimar, sense estar disposat a patir, això sí, amb un sentit. Es descobreix en l'altre una capacitat d'entrar en mi que està unida al dolor. "L'amor és també la font més rica sobre el sentit del patiment, que és sempre un misteri; som conscients de la insuficiència i inadequació de les nostres explicacions."²⁰

No és fàcil assumir aquesta dimensió de patiment per la por que fa sorgir, el dolor que amenaça pot semblar excessiu. Es toca una esfera interna del cor molt sensible, que ha d'afrontar la possibilitat d'una autèntica tragèdia: "l'amor té el poder d'impulsar els éssers humans a situacions en les quals no només poden destruir-se a si mateixos, sinó al mateix temps altres moltes persones".²¹

Una primera resposta és l'estabilitat que el bé genera en actuar, és la permanència pròpia de la virtut la que reforça la possibilitat de bé de les nostres accions. Es tracta del *judici de possibilitat*, és a dir, de la valoració interior de la capacitat que tenim per afrontar el pes de l'obrar, amenaçant tantes vegades. Podem jutjar que alguns projectes ens són impossibles. La virtut ens afirma en el bé operatiu, en el domini de l'acció en què responem al bé, i se'ns amplien les possibilitats. Per això, es diu que el virtuós és una mesura moral, ja que: "la virtut és el que fa bo el que la té i fa bona la seva obra".²² El judici de possibilitat està de fet acompanyat per l'ajuda del virtuós, que permet percebre millor el bé. D'aquí procedeixen unes dimensions pròpies per les quals es pot reconèixer la rectitud d'allò que obrem, la mesura del bé al qual responem, l'esforç pel qual vencem els obstacles, tot en vista d'una plenitud del bé que es conté en allò que obrem.

L'amistat, en una comunicació profunda del bé, sosté aquest judici de possibilitat: "el que podem fer mitjançant els amics, d'alguna manera ho podem fer per nosaltres mateixos".²³ Sens dubte, l'amistat amb Déu que és la caritat²⁴ obre una possibilitat nova, en la qual la unió amb Déu és el bé essencial. No deixa de tenir contacte amb els béns humans que es posen en joc en les relacions més quotidianes; però sempre relacionat amb la realitat de la gràcia que se sosté en les virtuts. "En tens prou amb la meua gràcia. En la teua feblesa actua el meu poder" (2 Cor 12,9). Ara les virtuts apareixen com a "estratègies de l'amor".²⁵ No solament ho manifesten, sinó que ho realitza. "No hi ha res

El virtuós és una mesura moral, ja que: la virtut és el que fa bo el que la té i fa bona la seva obra.

per al bé summe com estimar Déu amb tot el cor, amb tota l'ànima i amb tota la ment. [...] la qual cosa preserva de la corrupció i de la impuresa de l'amor, que és propi de la temerança; la qual cosa el fa invencible a totes les incomoditats, que és propi de la fortalesa; la qual cosa el fa renunciar a qualsevol altre vassallatge, que és propi de la justícia, i, finalment, la qual cosa el fa estar sempre en guàrdia per discernir les coses i no deixar-se enganyar subreptíciament per la mentida i la fal·làcia, que és propi de la prudència."²⁶ Respectant la identificació amb aquests béns que ens enforteixen, s'hi viu la força de l'amor: l'amistat amb Déu fa possible viure tots els nostres amors amb la força de la fidelitat de Déu.

Participar en les virtuts de Crist

"T'estimo, Senyor, força meua" (Sal 18,2). L'experiència profunda de la fidelitat de Déu "toca" l'amor originari capaç de regenerar el cor de l'home. Es tracta de la promesa de la llei nova, segellada en el cor (cfr. Jer 31,31-34; Ez 36,19). Per tant, l'home s'ha de veure en Crist per reconèixer-se a si mateix: "el misteri de l'home només s'aclareix en el misteri del Verb encarnat. Perquè Adam, el primer home, era figura del que havia de venir, és

ENTEDRE BÉ QUÈ SÓN LES VIRTUTS

a dir, de Crist, el Senyor. Crist, el nou Adam, en la mateixa revelació del misteri del Pare i del seu amor, manifesta plenament l'home al mateix home i li descobreix la grandesa de la seva vocació".²⁷

Crist porta la seva humanitat a plenitud, per mitjà de les virtuts. El seu amor redemptor, l'únic que ens salva, s'expressa amb totalitat en tota la seva vida humana. El cristià, aleshores, participa de les virtuts de Crist. L'Esperit Sant és el que atreu els cors per identificar-se amb Ell i conduir-nos a la veritat completa, en totes les dimensions de la humanitat. D'aquí podem afirmar amb sant Pau l'experiència més profunda de la força de Déu: "Qui ens separarà de l'amor de Crist?" (*Rom* 8,35).

Ara, és Ell el veritable Mestre de l'amor i de les virtuts, que és viscut en relació amb el seu seguiment, que implica la totalitat de l'home (cfr. *Mt* 19,16-24): "Molts han dit tantes coses sobre l'amor... però, després d'haver-lo buscat, només el trobo entre els deixebles de Crist, perquè només ells tenen com a mestre de l'amor el mateix amor veritable [...]. Perquè qui ha trobat l'amor ha trobat Déu mateix, perquè Déu és amor."²⁸

Conclusió

Aprendre a estimar no solament és possible, sinó que és necessari per poder viure una plenitud humana. Això requereix formar la integració afectiva en la realització del bé que anomenem virtuts. La realització dels vincles afectius ens obre a una dimensió de vulnerabilitat que requereix un enfortiment en la realització del bé, juntament amb una relació d'amistat en la qual Crist és el màxim Amic i Mestre que ens fa participar de la veritat de les seves virtuts i principi de tota educació.

¹ Per: AMBROSIAS, *Ad Corinthios Prima*, 8, 2 (CSEL 81,92). Cfr. A. J. FALANGA, *Charity the Form of the Virtues According to Saint Thomas*, The Catholic University of America Press, Washington DC 1948.

² BENET XVI, Enc. *Deus caritas est* (2009), n. 17. És la resposta a la pregunta: "Es pot manar l'amor?" (*Ibidem*, n. 16).

³ Cfr. SANT TOMÀS D'AQUINO, *Super epistulam ad Romanos*, c. 13, lec. 3: "armadura de la llum, és a dir, les virtuts".

⁴ Cfr. L. MELINA, *Imparare ad amare. Alla scuola di Giovanni Paolo II e di Benedetto XVI*, Cantagalli, Siena. Madrid 2009.

⁵ BENET XVI, Enc. *Deus caritas est*, n. 9.

⁶ Cfr. L. MELINA, "Amor, deseo y acción", a: L. MELINA; J. NORIEGA; J. J. PÉREZ-SOBA, *La plenitud del obrar cristiano*. Palabra, Madrid 2001, 319-344.

⁷ Cfr. SANT AGUSTÍ, *De vera religione*, 39, 72 (CCL 32,234).

⁸ JOAN PAU II, Enc. *Redemptor hominis*, n. 10. Cfr. M. T. CID VÁZQUEZ, *Persona, amor y vocación. Dar un nombre al amor o la luz del sí*, Edicep, València 2009.

- ⁹ Cfr. FRANCESC, Enc. *Lumen fidei*, n. 51.
- ¹⁰ HUG DE SANT VÍCTOR, *Soliloquium de arrha animæ* (PL 176,954).
- ¹¹ Per al que segueix: A. MACINTYRE, *Tras la virtud*, Crítica, Barcelona 1988, pp. 185-206.
- ¹² ARISTÒTIL, *Física*, l. 7, c. 3 (364a13).
- ¹³ SANT TOMÀS D'AQUINO, *Summa Theologiæ*, I-II, q. 57, a. 5, ad 3. Per: ARISTÒTIL, *Ética a Nicómaco*, l. 6, c. 2 (1139a30-31).
- ¹⁴ PONTIFICIA COMISIÓ BÍBLICA, *Biblia y Moral*, n. 20.
- ¹⁵ Cfr. M. C. NUSSBAUM, *La terapia del deseo. Teoría y práctica en la ética helenística*, Paidós, Barcelona 2003.
- ¹⁶ SANT TOMÀS D'AQUINO, *Summa contra Gentiles*, l. 1, c. 91 (n. 760).
- ¹⁷ JOAN PAU II, C.Enc. *Veritatis splendor*, n. 86.
- ¹⁸ SANT TOMÀS D'AQUINO, *Summa Theologiæ*, I-II, q. 56, a. 3, ad 1. Cfr. D. GRANADA CAÑADA, *El alma de toda virtud. "Virtus dependet aliquantulum ab amore": una relectura de la relación amor y virtud en Santo Tomás*, Cantagalli, Siena 2016.
- ¹⁹ CAFFARRA, C., *Ética general de la sexualidad*, EIUNSA, Barcelona 1995, 34.
- ²⁰ JOAN PAU II, C.Ap. *Salvifici doloris*, n. 13.
- ²¹ MAY, R., *Love and Will*, W.W. Norton & Company, Nova York 1969, 110.
- ²² ARISTÒTIL, *Ética a Nicómaco*, l. 2, c. 6 (1106 a 15).
- ²³ SANT TOMÀS D'AQUINO, *Summa Theologiæ*, I-II, q. 5, a. 5, ad 1. Cita: ARISTÒTIL, *Ética a Nicómaco*, l. 3, c. 3 (1112b27s.).
- ²⁴ Cfr. SANT TOMÀS D'AQUINO, *Summa Theologiæ*, II-II, q. 23, a. 1.
- ²⁵ WADELL, P. J., *La primacía del amor*, Palabra, Madrid 2002, 162 s.
- ²⁶ SANT AGUSTÍ, *De moribus Ecclesiæ catholicæ et de moribus manichæorum libri duo*, l. 1, c. 25, 46 (CSEL 90,51); citat a: CCE, n. 1809.
- ²⁷ CONCILI VATICÀ II, Cons.Pas. *Gaudium et spes*, n. 22.
- ²⁸ SANT MÀXIM EL CONFESSOR, *Capita de caritate*, IV,100 (PG 90,1974).